

ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА

УДК - 947,7"654"

о. Юрій Мицик

З ДИПЛОМАТИЧНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ Б.ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ТА І.ВИГОВСЬКОГО

Уданій статті розглядається проблема публікації корпусу документів гетьманів України Б.Хмельницького та І.Виговського, аналізується незнана раніше група кореспонденції даних осіб, визначається їх місце серед інших документальних джерел та їхні інформативні можливості, подаються тексти 16 архівних документів.

Кінець ХХ ст. минає для істориків України під знаком 2000-ліття Різдва Христового, а також і 350-річчя подій Національно-визвольної війни українського народу проти гніту Речі Посполитої 1648-1658 рр. У зв'язку з цим запланована підготовка до видання матеріалів "Дипломатарію Української Православної Церкви" та "Українського Дипломатарію XV-XVIII ст.". Зокрема, у останній має бути включений весь комплекс документації гетьманів України, гетьманів та кошових отаманів Війська Запорізького, генеральної старшини, полковників, сотників Гетьманщини та Запорізької Січі. Досі ж було видано лише том документації Богдана Хмельницького (1961) [1], явно неповний через компартійну цензуру, а також збірку листів кошового отамана Івана Сірка (1995) [2]. У 1998 р. І.Бутич, продовжуючи розпочату разом з Крип'якевичем справу, перевидав окремим томом універсали Б.Хмельницького, значно доповнивши їх комплекс [3], зайнявся підготовкою до друку універсалів спадкоємців Великого Богдана - гетьманів Івана Виговського та Юрія Хмельницького. Нами ж готується до друку епістолярна спадщина Б.Хмельницького та І.Виговського, більша за обсягом і складніша для видання з огляду хоча б на різні мови, на котрих вона творилася. До того ж, якісно виконати таке завдання неможливо без публікації листів, писаних до Б.Хмельницького та І.Виговського.

Дана стаття лежить в річиші підготовки до видання всього комплексу епістолярної спадщини цих двох гетьманів України. Тут пропонується ряд незнаних раніше або принаймні недрукованих документів Б.Хмельницького та І.Виговського, а також листів-відповідей, писаних різними мовами.

Чотири перші листи відносяться до 1649 року - другого року Національно-визвольної війни. Лист № 1 був писаний польним гетьманом литовським, князем Янушем Радзивіллою у відповідь на лист до нього гетьмана України Богдана Хмельницького від 19(9).02.1649 р. Оскільки лист Радзивілла недатований, виходячи з дати листа українського гетьмана можна припустити, що його було створено наприкінці лютого - на початку березня 1649 р. (тут і далі ми подаємо дати за новим стилем, хоча в разі потреби зберігаємо у дужках датування за старим стилем). Якраз 19 лютого Хмельницький зустрів у Переяславі представників Речі Посполитої на чолі з Адамом Киселем, а наступного дня гетьман гостро вичитував останньому і за криваві репресії, вчинені Радзивіллою у Білорусії. Як відомо, переможний визвольний похід української повстанської армії Б.Хмельницького скінчився у 1648 р. під стінами Замостя внаслідок укладення перемир'я з новообраним королем Речі Посполитої Яном Казимиром. Однак на початку 1649 р. війська Великого Князівства Литовського, очолювані Я.Радзивіллою,

перейшли в контрнаступ, вибиваючи гарнізони повстанців білоруських та північноукраїнських міст. Дізнавшись про це, Хмельницький і направив свого листа Радзивілла, вимагаючи збереження миру та припинення репресій. Під час переговорів з Киселем 20 лютого Хмельницький згадав про репресії Радзивілла ("литовські війська вирубили Мозир і Туров, Януш Радзивілл наказав одного (керівника повстанців) посадити на палю"), і про свого листа до Радзивілла ("я послав туди кількох полковників, а до Радзивілла написав, якщо він вчинить одному з християн, тоді я так само вчиню чотирьом (тисячам) лядських в'язнів, котрих маю так багато, і віддячу за це") [4], про що й занотував один з комісарів Речі Посполитої (В.М'ясківський) у своєму щоденнику [5].

У поданому нижче листі-відповіді Радзивілла, командувач литовськими військами (формальний командувач великий гетьман литовський Я. Кишка був застарим і не брав участі у боях 1649 р.) не визнавав своєї провини, підкреслюючи, що він веде боротьбу лише зі "свавільним гультайством", яке чинить напади на шляхту, як от у Бобруйську. Радзивілл підкреслює, що він був вірним слугою покійного короля Речі Посполитої Владислава IV, готовий виконувати волю нинішнього короля Яна Казимира, натякаючи на послух останньому в разі укладення чергового перемир'я, однак і далі буде боротися проти "кожного ворога і цим кожушаним шапкам не дасть верховодити". Тут є чітка відповідь на слова Хмельницького **про "кожушані шапки"**, тобто повсталих селян, котрих гетьман України стримував від повстання, прагнучи укласти мир з Річчю Посполитою. Легко відчитував Я.Радзивілл й інші натяки послання Хмельницького, як от про зичливість предків князя до Війська Запорізького. Справді, Криштоф II Радзивілл (1585-1640), польний, а пізніше - великий гетьман литовський, сприяв зміцненню позицій Війська Запорізького часів гетьмана Петра Конашевича (Сагайдачного) та відродженої ієрархії УПЦ у боротьбі проти феодально-католицької реакції. На жаль, прихильну до Війська Запорізького позицію

Януш Радзивілл зайняв надто пізно, аж у 1655 р., останньому році свого життя, не встигнувши надати якоїсь серйозної допомоги Українській козацькій державі - Гетьманщині.

Переговори у Переяславі скінчилися укладенням чергового перемир'я 24.02.1649р. терміном до православних "зелених свят", тобто до свята Пресвятої Трійці. Тоді ж комісари Речі Посполитої повернули назад, узявши з собою текст угоди і лист від 24.02.1649 р. Війська Запорізького з проханням до короля [6]. На них Ян Казимир відповів своїм листом від 27.03.1649, котре наводиться нижче. Він висловив свою апробацію укладеним умовам перемир'я, виклав свої наміри щодо реалізації досягнутого порозуміння. Похваляючи гетьмана насамперед за висловлення ним (принаймні формально) зверхності над собою короля Речі Посполитої, Ян Казимир конкретизував свою позицію стосовно дуже актуального питання: претензій на корону Речі Посполитої правителів Трансільванії Д'єрдя I Ракоці (панував у 1630-1648 рр.) та Д'єрдя II Ракоці (панував у 1648-1660 рр.) та підтримки, яку надавав їм Б.Хмельницький. Якраз у лютому 1649 р. відбувся обмін посольствами України і Трансільванії, про що доповів Яну Казимиру А.Кисіль і що викликало значне занепокоєння уряду Речі Посполитої. Порушив король і проблему звільнення в'язнів з числа гарнізону Кодака, дорікаючи за це Хмельницькому, хоча сам не видавав Д.Чаплинського, особистого ворога гетьмана, мотивуючи це необхідністю дістати згоду сейму. Великий за обсягом лист короля добре висвітлює позиції уряду Речі Посполитої щодо реалізації Переяславської угоди 1649 р., засвідчує небажання короля і уряду, панівного класу Речі Посполитої в цілому йти на принципові поступки українському народу, який відродив свою державну незалежність. Оскільки ж Переяславське перемир'я не задовольняло й українську сторону, нова військова кампанія була неминучою...

Після перемоги під Зборовом було укладено Зборівський мир (18.08.1649 р.), який хоч і був вігідніший Україні, але теж мав

компромісний характер і гарантував лише тимчасовий мирний перепочинок. І все ж, певні шанси на збереження більш-менш тривалого миру Зборівський договір давав; між Варшавою та Чигирином зав'язалося жваве листування щодо реалізації досягнутих порозумінь. Знову важливу роль у цих контактах судилося відіграти А. Киселю, українцю за походженням та православному за віросповіданням. У даному випадку особливо важливими є листи Хмельницького до короля та А.Киселя, писані 18(8).10.1649 р., а також лист до Киселя від 21(11)10.1649 р. [7]. Саме на останній лист Кисіль відповів розлогим посланням, що нагадує меморандум з політичних питань (не перший, до речі, створений Киселем), від 30(20). 10.1649 р., котре й наводиться нижче під № 3. Насамперед Кисіль із смутком дорікнув гетьману, що його заходи щодо забезпечення нормального ходу сеймику шляхти київського воєводства у Житомирі були вжиті запізно. Сеймик було проведено у відкритому полі на березі р. Случ. Кисіль підозрював, що така затримка Хмельницьким була умисною, і коли так, то натякав йому на суд Божий ("Бог тобі суддя"), причому передав цей вираз в українському звучанні. До речі, Кисіль і тут виявив себе блискучим майстром пера і оратором, що робить його лист цікавою пам'яткою публіцистики. Українські ж слова й вирази у польськомовному тексті надають особливого колориту його аргументації та оповідям. Можна відзначити гірку іронію Киселя й тоді, коли він пише про принесення йому київськими міщанами річного податку як київському воєводі, всього 5 золотих: "Спаси Бог і тоє ест, з чим воєводі на сейм їхати, так мовить русь наша..." Рецепти Киселя щодо збереження миру і реалізації статей Зборівського договору є дуже важливими для зрозуміння ряду аспектів політики уряду Української держави, особливо щодо Зборівської процедури складання нового Реєстру Війська Запорізького, ставлення гетьманського уряду до народних мас, до проблеми повернення шляхти Речі Посполитої на землі Гетьманщини. Врешті, цей лист виразно змальовує політичну

платформу в українському питанні поміркованої частини панівного класу Речі Посполитої, "партії миру", очолюваної коронним канцлером Єжи Оссолінським. Взагалі варто б уже видати творчу спадщину Киселя в повному обсязі, тим більше, що маємо фундаментальну біографію цього діяча історії України, створену Френком Сисиним (Канада) [8].

Наступний документ (№ 4) - лист самого короля Яна Казимира до Б.Хмельницького, котрий є відповіддю або на лист гетьмана від 18(8). 10.1649 р., або незбережений лист, писаний імовірно в один час з листом Хмельницького до коронного канцлера Є.Оссолінського від 2.12(23.10).1649 р. [9]. У своєму стислому посланні король висловлював свою приязнь до Війська Запорізького і водночас вимагав приборкання козацьких виступів у Любечі, Стародубі та деяких інших містах Сіверської України.

Наступні листи (№№ 5-6) мають інше походження (їх автором був кримський хан Іслам-Гірей III) і відносяться до іншого періоду Національно-визвольної війни. Перший з цих листів був писаний, очевидно, наприкінці вересня 1651 р. в розпал мирних переговорів під Білою Церквою. Обіцянка хана прислати на допомогу війська на чолі з братом, нурадин-султаном, а також великим візирем Сефер Кази-агою, звичайно, зміцнила позиції української сторони на переговорах, зробила поступливішим великого гетьмана коронного М.Потоцького та дипломатів Речі Посполитої, однак не можна не визнати, що така обіцянка була дана надто пізно. Іслам-Гірей і тут виявився вірним своїй хибній тактиці підтримувати стан постійної війни між Річчю Посполитою та Українською державою, випустивши з поля зору, що цим ослабленням скористається в першу чергу не Кримське ханство, а Московська держава. Цей лист важливий ще з двох причин. По-перше, він фіксує перебування Хмельницького в Богуславі 3.10.1651 р. на шляху гетьмана з Білої Церкви до Корсуня. По-друге, він вирішує загадку, над якою ламав голову ще Михайло Грушевський, дошукуючись: хто і на якій підставі говорив

Потоцькому про прихід кримської орди на чолі з нурадин-султаном на допомогу Хмельницькому під Білу Церкву [10].

Другий лист хана було написано після укладення Білоцерківської мирної угоди, коли вона вже виявила свою безперспективність, і коли в Україні починаються повстання проти польської шляхти, яка стала повертатися в Гетьманщину і пробувала відновити старий режим. Іслам-Гірей III пропонував відновити військовий союз, що й було вчинено. Важливою є згадка хана про його втечу з ордою під Берестечком 30.06.1651 р., що призвело до поразки української армії. Все-таки хан якоюсь мірою визнавав свою провину ("ми мушили відступити назад з військом через витримання (ворожого тиску)..."), прагне її виправити ("тепер прагнучи це виправити...").

Дещо пізніше було написано лист І. Виговського (тоді ще генерального писаря Війська Запорізького) до переяславського підстарости Речі Посполитої, писаний у відповідь на вимоги останнього припинити антипольське повстання, особливо на землях в маєтностях хорунжого коронного Олександра Конецпольського. Виговський обіцяв посприяти тому, щоб піддані Конецпольського виявили його представникам належне "послушенство", тобто кріпацькі повинності. В ім'я збереження миру українському урядові доводилося йти на болючі компроміси, часом про людське око відгукуючись на численні протести польської сторони. Лист важливий тим, що згадує "часті й густі універсали" гетьмана, звернені до народних мас Гетьманщини, щоб вони віддавали "послушенство" господарям маєтностей, до котрих вони (ясна річ, насамперед селяни) належали; а також універсал у справі охорони маєтностей Конецпольського на Переяславщині, адресований тодішньому переяславському полковнику Павлу Тетері через слугу останнього. Всі ці універсали не дійшли до нашого часу і навіть не згадуються І. Крип'якевичем та І. Бутичем у списку згадуваних у джерелах, але ще не знайдених універсалів Б. Хмельницького. Цікавою є і згадка Виговського про сприяння торговельним

справам переяславського підстарости, в т. ч. відносно продажу турецького (арабського) коня.

Лист № 8 є відповіддю гарнізону Кам'янця-Подільського та міської верхівки Б.Хмельницькому у відповідь на його пропозицію від 17(7).06.1652 р. [11] про капітуляцію. Того ж таки дня відповідь Хмельницькому була дана, при чому свою негативну відповідь автори послання висловили у досить рішучій, навіть грубуватій формі.

Особливо цікавим є наступний документ, котрий у повному вигляді ще не друкувався, хоча був відомий польським історикам та М. Грушевському. Це-варіант мирного порозуміння, укладеного між Українською державою та Кримським ханством після битви під Озерною 22(12). 11.1655 р. Однак ця битва була виграна українськими військами, і тому укладення важкого договору було неможливим для української сторони. Як недостовірний, цей текст було відкинуто ще Грушевським, який використовував інший його список - копію кінця XVIII ст., зняту з ініціативи Нарушевича зі списку, котрий знаходився у втраченому нині архіві короля Речі Посполитої Станіслава Августа. Детально всі варіанти порозуміння під Озерною були проаналізовані російським істориком Г.Саніним, і він визнав цей текст явно недостовірним [12]. Ми приєднуємося до цієї думки, хоча є незначний шанс, що таке порозуміння могло бути з тактичних міркувань прийняте Хмельницьким після тяжких боїв під Охматовом (Дрожиполе) у січні 1655 р. У публікаціях радянського часу цей документ навіть не згадувався (виняток становить солідна монографія Г.Саніна, видана вже в роки "перебудови"), оскільки там говорилося про розрив українсько-російського союзу 1654 р.

До останніх двох років гетьманату Хмельницького відносяться наступні три листи, писані І.Виговським - генеральним писарем, а також лист невідомого сенатора Речі Посполитої до самого гетьмана. Перший з них (№ 10) проливає додаткове світло на історію і досі малодосліджених

українсько-шведських відносин середини XVII ст. Ще раніше після контактів між Хмельницьким та Виговським з колишнім коронним гадканцлером Є.Радзейовським, що емігрував до Швеції, була спроба встановити дипломатичні контакти між Чигирином та Стокгольмом (посольство К.Бурляя та С.Мужилівського). На початку липня 1654 р. до Хмельницького прибув представник шведської королеви Кристини о. Данило (Олівеберг), і своїм листом від 8.07.(28.06) 1654 р. гетьман подякував за це королеві [13]. Данило вирушив у зворотній шлях, але був перехоплений московськими владами. Б.Хмельницький своїм листом до царя Олексія від 12(2).04.1655 р. добивався звільнення о. Данила, мотивуючи це чотирирічним "стажем" дипломатичних контактів із Швецією і відповідним проханням королеви [14]. 28(18).05 1655 р. гетьман відправив до Швеції своє посольство на чолі з К.Бурляєм [15]. Потім був писаний гетьманом лист до нового шведського короля Карла X Густава (8.11(29.10) 1655 р.) [16] і в документах постає певна прогалина аж до 26(16).03.1656 р., коли Хмельницький у листі до Д'єрда II Ракоці просить пропустити до Швеції о. Данила, що знову повертався з України до Швеції [17]. Якраз поданий нижче лист Виговського певною мірою заповнює дану прогалину, засвідчує, що генеральний писар отримав водночас, очевидно, із гетьманом королівського листа 3.01.1656 р..

Наступний лист Виговського з даної публікації був писаний дещо пізніше до Криштофа Гродзицького, командуючого львівським гарнізоном Речі Посполитої, колишнього коменданта польського гарнізону в Кодаці (1648 р.).

Після визволення з українського полону Гродзицький знову повернувся до лав польської армії. В роки "потопу", коли король Ян Казимир мусив тікати до Силезії, коли значна частина панівного класу Речі Посполитої схилилася на бік шведського короля Карла X Густава, український уряд вів складну дипломатичну боротьбу. На заклик Яна Казимира, до яких приєднувався і Гродзицький як посередник, Б.Хмельницький

та І.Виговський відповідали ухильно, не поспішали з допомогою, хоча на словах обіцяли її, справедливо вважаючи, що союз із Швецією куди перспективніший, ніж з Річчю Посполитою, котра продовжувала утримувати під своєю владою велику частину етнічних українських земель. Цей лист Виговського важливий і тим, що добре передає складну дипломатичну боротьбу українського уряду, а водночас подає нові дані про участь в українсько-польських дипломатичних контактах львівського міщанина Теодозія Томкевича, шляхтича Байкази та Голуба. Лист Виговського до одного з авторів Гадяцької унії 1658 р. волинського каштеляна Станіслава Казимира Беневського є одним з багатьох послань, що ними обмінювалися 1656-1659 рр. ці два визначні політичні діячі. Цей лист є важливий уже тим, що його було писано буквально за місяць до смерті Б.Хмельницького, і він дає змогу уточнити деякі питання дипломатичної діяльності українського уряду в цей особливо складний період. Врешті, наводиться і документ, створений від імені Виговського його братом, полковником Пинським і Туровським, Костянтином Виговським. Відомо, що за умовами Гадяцького пакту 1658 р. чисельність реєстрового війська козаків мала сягати 60 тисяч, але за секретним додатком до цього порозуміння Виговський мусив погодитися на значне обмеження даного реєстру (30 тис. реєстровців і 10 тис. найманих козаків). Оскільки у 1659 р. Виговський уже був змушений скласти гетьманські повноваження, то, щоб полегшити йому повернення гетьманської булави, уряд Речі Посполитої дав згоду на збільшення реєстру Війська Запорізького до 60 тисяч. Цікаво, що "декларація" була подана до королівського архіву.

Лист № 12 було писано незаним ближче сенатором Речі Посполитої, вірогідно, впливовим членом уряду Речі Посполитої, і адресовано Б.Хмельницькому. Тут згадується про повернення з Чигирин луцького писаря, тобто дипломата Речі Посполитої С.К.Беневського, висловлюється задоволення з результатів його посольства, подяка

гетьману за його приязнь до Речі Посполитої. Відомо з інших джерел, що Беневський вів переговори у Чигирині у квітні 1657 р. і повернувся назад з листами Хмельницького та Виговського від 18.04.1657 р., адресованими королю Яну Казимиру. Взамін за обіцянку надати військову допомогу Речі Посполитій остання погоджувалася цілком визнати Українську державу. Беневський мав знову їхати до Чигирина для укладання миру, король послав приязного листа Виговському 28 травня, а поданий нижче лист невідомого сенатора лежить у цьому ж річищі.

У додатках до даної публікації вміщено ще два документи. Перший з них є листом великого гетьмана литовського й віденського воєводи Павла Сапіги до шляхти Пинського повіту. У цей час з особливою силою розгорнулася боротьба за цей повіт між Московською державою, Україною та Річчю Посполитою, і у наступному році пинська шляхта дасть присягу на вірність Б.Хмельницькому, а гетьман підтвердить її права спеціальним універсалом від 8.07(28.06) 1657 р. [18]. Сапіга намагався цьому запобігти і водночас залучити на допомогу Яну Казимиру українські війська. Пізніше Сапіга не раз буде вступати у дипломатичне листування з Б.Хмельницьким та І.Виговським, про що свідчать як друковані, так і нововиявлені в архівах документи, що готуються нами до друку. Тут дуже важливою є згадка про листи Сапіги до Хмельницького та Виговського, котрі ще не вдалося виявити, а також лист до сподвижника Б.Хмельницького та М.Кричевського, овруцького полковника, українського православного шляхтича Івана Брюяки.

Ще важливішим є лист київського підкоморія, овруцького старости Юрія Немирича, котрий порвав з Річчю Посполитою і став під українські прапори на початку 1657 р. Він брав активну участь у налагодженні українсько-шведсько-трансильванських відносин і організації спільного походу проти Речі Посполитої. У даному випадку він звертався до князя Яна Замойського, коронного підчашого, у відповідь на прохання останнього щодо безпеки своїх маєтностей. Немирич поставив питання ребром: гарантію безпеки маєтностей можна отримати лише у разі переходу князя на бік Карла X Густава, а до того ж і повернення на бік цього монарха шляхти Замойщини. Цей документ особливо цінний вже тому, що проливає світло на замовчуваний в радянській історіографії похід в межі етнічної Польщі українського корпусу Антона Ждановича, коли козаки, діючи разом із союзними шведськими й угорськими військами, взяли Варшаву, Краків та ряд інших польських міст.

На завершення вступної частини даної статті відзначимо, що всі документи подано нами в оригінальному вигляді, польською мовою. Переклад не здійснювався українською лише через брак місця. Передача тексту здійснена в цілому на підставі інструкції польських археографів з деякими особливостями, обумовленими нами в одній з попередніх статей [19]. Додамо тільки, що нами збережено загальноновживані на той час скорочення типу *w. m. - wasza milosc* - "ваша милість". У разі, коли документ був підписаний власноручно автором, то ця частина тексту підкреслена нами. Хмельницький датував їх за новим стилем, а не за старим.

1. Документи Богдана Хмельницького. 1648-1657рр.-К., 1961. (Далі-ДБХ).
2. Листи Івана Сірка. - К., 1995. Упорядники Ю.Мицик та М.Кравець.
3. Універсали Богдана Хмельницького.-К., 1998.
4. ДБХ №44.
5. Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в 3 т. - М., 1954. - Т. 2. - С. 107.
6. ДБХ, №№49,50.
7. ДБХ, №№ 77,78,80. Упорядники помилково датували ці листи, вирішивши чомусь, що в оригіналі Хмельницький датував їх за новим стилем, а не за старим.
8. *Sysyn F. Between Poland and Ukraine. The Dilemma of Adam Kysil.* - Cambridge, 1985.

9.ДБХ,№78,82.

10. *Грушевський М.* Історія України-Руси. - К., 1996. - Т. 9. - Ч. 1. - С. 376-377.

11 ДБХ,№174.

12. Див.: *Грушевський М.* Історія України-Руси. -К.,1997. - Т. 9. - Ч. 2.-С. 1147-1148; Санін Г.А. Отношения Украины с Крымским ханством в середине XVII века. - М., 1987. - С. 108-113.

13.ДБХ,№262.

14.ДБХ,№304.

15.ДБХ№№ 323,314,315.

16.ДБХ№343.

17.ДБХ,№359.

18. ДБХ,№ 462; "Пинське питання" висвітлюють також деякі документи, підготовлені до друку ще В.Гарасимчуком, але видані лише нещодавно: Гарасимчук В. Матеріали до історії козащини XVII віку,- Львів, 1994.

19. Див.: *Мицик Ю. А.* Із листування українських письменників-полемістів 1621-1624 рр./ЗНТШ. - Львів, 1993.-Т. 225.-С. 315-316.

№ 1

1649. після 19 (9) лютого. - Вільно (?). - Лист польного гетьмана литовського князя Януша Радзивілла до гетьмана України Б. Хмельницького

"Ms panie hetmanie Wojska jego k.m. Zaporoskiego !

Prawda to, iż osobliwej przed tym Wojsko Zaporoskie doznawało antecessorów mych propensiej i zyczliwości. Ja sam zawsze zatrzymania wolności kozackich życzyłem, ani żadnego nie brałem przed się rankom. Wojsko w powinności swej szwankach zostawając; Poddanym naszym, prostemu chłopstwu, którzy z kozakami mic spółnegonie mają, do rebeli i podniesienie panom swym ręki powodem nie był, ałe potem od hultajstwa swywoli, która najazdami domów szlacheckich mordami, łupiestwy i wszelakim okrucieństwem w tych krajach górę była mięła, przy tym proźbami i krwawymi prawie szlachty obywatelów Wielkiego Księstwa Litewskiego łzami przywiedziony, słuszniej zemsty, które powinności urzędu onego i sama słuszność podawała, więc przed się musiałem szrodki, ludzie jednak, jak w./m/. piszesz, niewinnych i chrześcian relige greckiej karanie się to nie tknęło, tylko hersztowie, których pp. i sama czerń wydawała, na przykład innym wystawieni, bo jeśli w.m. sam widząc, iż żadnego zgoła do X.L. nie masz przestępu swawolników tych, którzy w granicę państwa tego wtargnęli, na gardło karać rozkazałem, pogotów nam, urzędnikom wojennym, którym jeo k.m. i Rzpta pieczę bezpieczeństwa swego powierzyła, należało, abyśmy buntów i swejwoli in visceribus Ks/ies/twa Lit/ewskiego/ zageszczony /?/, szerzyć się nie dali, jako to w Bobrajsku pp. Zienkiewiczów bracią szlachcie znaczną z kilkudziesiąt inszej szlachty, szlachcianek i dziatek niewinnych szlacheckich niespodziewane napadszy, tyrańsko i okrutnie zamordowali, dwory popalili i różne zbrodnie popełnili; co wszystko rozwiązało mi ręce, abym szlachtę, bracią swą, takiej insoletiej i okrucieństwa odjął, czego sama miłość ku ojczyźnie politowaniu utrapionej braci i powinność nasza hetmańska na nas wyciągała, a ja, jakom zawsze roskazanie ś. pamięci k.j. m., p. m. m., i intency całej Rzptej stosować się gotów, tak siejednak informując, abym nigdy i nad ojczyzną miłą żadnemu nieprzyjacielu i tym kozusznym czapkom przewodzić nie dał, tym kończę, iż jak pomyślnego comissiej skończenia i zapał tego wnetrzne/go/ ugaszenia spokojnie ze wszystkim wojskiem oczekiwać będęjak, abyś w. /m/., Wojsko Zaporoskie w pociwości zatrzymując, żadnej chłopstwu naszemu domowych buntów nie dawał potuchy, całe życzę. Z tym się chęci i dobrej przyjaźni w. /m/. p. oddaję.

Da/t/ m. p."

(Держархів у Кракові. - Ф. "Архів Сангушків". - № 67 - С 291-292. - Копія др. пол. XVII ст. Тексту листа передує заголовок, зроблений копіюстом: "Copia listu kscia jeo m. do Chmielnickiego").

№2

1649. березня 27. - Варшава. - Лист Яна Казимира, короля Речі Посполитої, до гетьмана України Б.Хмельницького

"Jan Kazimierz z łaski Bożej król polski, wielkie książę litewskie, ruskie, pruskie, mazowieckie, żmudzkie, inflantskie, smoleńskie, czerniechowskie; szwedzki, gotski, wandalski dziedziczny król.

Urodzony, wiernie nam miły. Uczyniona nam jest relatia commissiej naszej, lubo jeszcze nie skończonej od wielmożnego wojewody bractawskiego, który praesentował majestatowi naszemu puncta z *wier/nością/ twoją* i wszystkim wojskim naszym Zaporowskim postanowionego pokoju i zalecił nam życzliwy poddański *wier/ności/ twojej affect*. A przy tym puncta suppliki *wier/ności/ twojej* i wszystkiego Wojska naszego Zaporowskiego nam sąpodane i doniesione. Przetoż za rzecz /.. /* rozumieliśmy bez omieszkania, jakośmy te punkta oboje przyjęli postanowienia i suppliki *wola* i *łaską naszą wier/ność/ t/woją/* i wszystkiemu Wojsku Zaporowskiemu deklarrować, jakoż tym pisanem naszym przy oświadczeniu łaski naszej królewskiej tak deklarrowujemy.

Zachodziły majestat nasz z Węgier i z Wołoch rozmaite przestrogi, jakoby już po zejściu z tego świata Rakociego, który na syne swego pomysłał starać się u Rzeczypospolitej o tę koronę, którą włożył Pan Bóg na głowę nasze za wolnemi głosami wszyskiej Rzptej z czego się i *wier/ność/1/ woja/* z Wojskiem naszym Zaporowskim cieszył, jakoż *wier/ność/ t/woja/* przez pisanie swoje zpod Zamościa wszystkim stanom Rzptej jaśnie i życzliwie wyraził, terażniejszy książę siedmigródzki Rakocy młody miał znowu co moliri już przeciwko Bogu przez którego królowie królami zostają i królują i przeciwko wolnej efekcyj i przeciwkojak dawnym domu naszego królewskiego w tej Rzptej szczęśliwego panowania zadatkom i mieszać szczęśliwa koronatia наша i szukać sobie u *wier/ności/ waszych*, już wiernych poddanych naszych, posiłków. Z żałem tedy wielkim i podziwieniem naszym to być musiało. Lecz za powrotem wielmożnego wojewody terażniejszego kijowskiego, gdy nam te punkta tak pokoju postanowionego, jako suppliki *wier/ności/ twojej* są doniesione ukontentowani jesteśmy, gdy w obuch punktach deklaracya majestatowi naszemu jest ta uczyniona od *wier/ności/ t/wojej/* i wszystkiego Wojska naszego Zaporowskiego, że do postoronnych panów nie uciekając się i regiment posłany od nas, choragiew i buławę **przyjąć** wiernie i w wiernym poddaństwie swoim zostawać nam i Rzptej *wier/ność/ wasze* deklarrowaliście. Jakośmy niegdy nie wątpili w cnotcie i w wierze poddańskiej *wier/ność/ t/woja/* i wszystkiego Wojska naszego Zaporowskiego, tak do końca pewniśmy tego, że zdawna od zagranicznych zdrada i nieprzyjaźń miejsca mieć nie będzie w wiernych poddańskich sercach i affektach *wier/ności/ waszych*, nie czynieli tego nigdy cnotliwi i sławni przodkowie i dobrzy mołojcy Wojska naszego Zaporowskiego i owszem jest wielce przykładów, że gdy nieprzyjaciel Rzptej do nich uda, wali się zaraz, to panom swoim obiwili, a sami zawsze w stateczniej i nienaruszonej wierze zostawili i za to nabywali praw, przywilejów, wolności. Toż i my *wier/ności/ waszym* wszelakie dobrodziejstwo nasze królewskie obiecując, ofiarujemy i o całych waszych poddańskich affectach bezpiecznie trzymamy.

Co się tyczy drugiego punktu, że nie mogło **przyść** na ten czas do sporządzenia registów i odłożyliście *wier/ności/ wasze* do **świętek** blisko przeszłych i pokój utwierdzili, i to miłe przyjmujemy i zaraz wielmożnego wojewodę, przed tym bractawskiego, terażniejszego - kijowskiego, jako commissarza naszego, ordinowaliśmy, aby przy rzece Horiń zostawszy, przestrzegał tego, aby wojska **naszego, lubo** też z wielkim jest **ściśnieniem** stanowisk, dałej choragwie i pułki nie przechodzili, tak

* Одне слово написано нерозбірливо.

dalej Podola i na insze miejsca posłaliśmy i do wielmożnych hetmanów naszych W. Księstwa Litewskiego, aby według punktów postanowionych zachowali się. Wiemość też two/ja/ ludzi uważnych ordinowali /?/ na to, aby przy Słuczy zatrzymawszy statecznie tych, którzy odzywają się do Wojska naszego Zaporowskiego, dalej nie pomykali się. A z tych, którzy pod czas traktatów wielmożnego wojewody kijowskiego i commissarzów naszych z wier/nością/ twoją w Perejasławiu, tu domy szlacheckie najeżdżali między Słuczą a Horyniem, surowie karali żądamy.

W tym że punkcie, iż wier/ność/ t/woja/ wziąłeś to sam na siebie zporządzić Wojsko nasze Zaporowskie, trzymając się dawnych zwyczajów, żeby z samego województwa Kijowskiego, z dóbr Rzptej przyległych Dnieprowi i szlakom, to Wojsko sporządzone było, a nie z odległego pospólstwa, z tegośmy kontenti.

Zatrzymanie panów dziedzicznych i dzierżawców, że do świątek nie mogą przychodzić do swych majątności, acz iż z wielkim ubliżeniem jednak, żebyś wier/ność/ t/woja/ nie mai pomieszenia żadnego od sporządzenia wojska i to już tak niech zostawa do tego tam czasu.

Więźnie kodackie na/d/przysięgę wziętą sama requiruje przysięga, żeby byli uwolnieni i trzeba ich było przy commissarzach naszych wolno puścić i odesłać, so iż się nie stało, nic nie wątpimy, że za wzięciem tego pisanego naszego, onych nam przy posłach swoich niemieszkanie oseszłecie i tym samym wiarę wasze i posłuszeństwo przeciwko nam oświadczyć.

Co się zaś dotyczą punktów suppliki wier/ności/ two/jej/ i wszystkiego Wojska naszego Zaporowskiego, starać się chcemy, aby się we wszystkim wygodziło dobrotliwej łaskowości naszej przeciwko poddanym naszym, jakoś co się dotyczą pierwszego i my mieć chcemy cało i z rzetelne uspokojenie poddanych naszych religiej graeckiej. W drugim punkcie łaska nasza instantiej a Wojska naszego Zaporowskiego przyjęła, gdyśmy na województwie Kijowskim z tegoż narodu i religiej, jako przed tym świętej pamięci król jeo mść, pan brat nasz, na kasztellaniej także kijowskiej wielmożnego wojewodę przeszłego bracławskiego posadzili, o metropolitę kijowskiego, aby miał miejsce w senacie i w tym włożeniu powagę nasze do senatu, bez którego consensu na sejmie nie możemy przyczyniać miejsc senatorskich. Jednym słowem cokolwiek nie tylko do zatrzymania dawnych praw, swobód i przywilejów waszych, ałe i do pomnożenia ozdób cnego narodu niskiego nałężec będzie, chętnie się do tego przyczynimy.

A na ostatek, co się dotyczą Czaplickiego, iż do nas poniekąd doniesiono jego zło obeście, za którym terazniejsza, czego się Boże pozał, powstała zawierucha, jakośmy go od Wojska naszego odtrychneli i z regestrów rycerstwa naszego wymazali, tak i dalej instigatorowi naszemu rozkażemy na przyszły sejm onego pozwać, aby tamże według zasług sistus surowie był karany. O to tylko pilnie żądamy i upominamy, żeby wier/ność/ w/asza/, nie dając już miejsca żadnym z zagranicznych niesłusznym i zdrażliwym legaciom, całe i statecznie do tego serca i maśli swoje skłonili, żeby i Wojsko nasze Zaporowskie w swej kłubie /?/, wolnościach, prawach i swobodach stanęło i Rzpta wespółz majestatem naszym uspokojone zostali, krew chrześciańska, aby się nie łała, czegośmy jako pomazaniec Boży, pilnie życzymy i postrzegamy.

Na ostatek pewneśmy tego, że już te punkta, które w sposób suppliki nam są przed commissarzów naszych odniesione, wszystkie radości /?/ wier/ności/ waszych zawierając w sobie i że już nowych trudności żadnych nie będzie. A jeśli byście wiem/ość/ w/asza/ co słusznego affektowaś chcieli, żebyście terazniejszemu posłowi naszemu urodzonemu Smiarowskiemu i nam niemieszkanie znać dawali, przez posły swoje, albo też przez tegoż posłańca naszego o sposobach zaś oddzielenia pospólstwa nienałężnego, a postanowienia w liczbie słusznej Wojska naszego Zaporowskiego znosiła się z wielmożnym wojewodą kijowskim, nie czekając terminu commisiej, na który już życzymy mieć rzeczy wszystkie skończone i uspokojone. Uznavszy bowiem my wierny poddański i życliwy affekt wier/ności/ t/wojej/ i wszystkiego Wojska naszego Zaporowskiego, na tym jesteśmo, aby koniecznie za pomocą Boga i wier/ność/ t/woja/ w osobie swojej był ukontentowany i wszystko Wojsko nasze Zaporowskie. Co szerzej terazniejszy poseł nasz, urodzony Smiarowski, z zlecenia naszego wier/ności/ t/wojej/ przełoży. Sam tylko wier/ności/ t/wojej/ żądamy pilno do końca nie ustawaj w

zyczliwości swojej i wiernym affekcie przeciwko majestatowi naszemu. Co całe obiecujemy sobie i łaskę nasze królewską wier/ności/ t/wojej/ ofiarując, dobrego zdrowia od Pana Boga życzymy.

Dan w Warszawie dnia XXVII miesiąca m/ar/ca roku Pańskiego MDCXLIX panowania królestw naszych polskiego i szwedzkiego 1-o roku."

(Держархів у Кракові.-Ф. "Зібрання Піночі". - № 363 - С. 275-276. - Копія др. пол. XVУСТ.)

№3

1649. жовтня 30 (20). - Між Звяглем і Несолоною. - Лист дипломата Речі Посполитої, київського воєводи А.Киселя до гетьмана України Б.Хмельницького

"Mości panie hetmanie Wojska Zaporowskiego, mój wielce mci panie i przyjacielu !

Doszedł mi list w.mci 11 8bris, to jest w dzień sejmiku, pisany de data z Czehrina, a do mnie aż 20 tegoż octobra przyniesiono. W którym mi w. mc, mój mci pan i przyjaciel, pisać raczysz, iż dla spokojnego odprawienia sejmiku posyłasz w. mc. dwóch towarzystwa swego, a to stosując do listu j. k. mci, pana naszego młwego, i do mego pisania; barzo by to rzecz była miła j. k. mci i mnie ze wszystką bracią wygodą, gdybyś to w. mc. według czasu uczynił i na tom ja oczekiwał i dla tegom sług moich do w. mci, meo mciwego pana, wczesną wysłał. A że nie mogłem żadnej doczekać się wiadomości, a wszędzie jeszcze pospólstwo, lubo według pakt postanowionych po Korosteszow nienależące do kozackiego tytułu, nie uspokojone zastałem, tedy przestrzegając tego, żeby umiślnie nie dali mu jakiej occasiej do zwady, gdyż swawola pokojowi na wieki nieżyczliwa, musiałem nie tylko z wielkim niewczasem wszystkich ich mciow i moim, a że też i z wielkim żąłem et cum indiquitate regis sejmik odprawić - pod niebem nad Słuczą rzeką tym samym contentując się, że na Kyjowskiej ziemi, choc nie na miejscu zwykłym, o czym już oznajmiłem w. mci, jeśli tedy w. mci, m, mci pan, umiślnie to uczynił w posmiesie, Boch tobie sudia, jeśli też stało się i trefunkiem, już to ja, jako przyjaciel w. mci i wszystkiego Wojska, a jako piastujący pokój, zgodę i miłości pokrywam; i lubo tu ubogi w/ojewo/da kyjowski ze wszstką bracią koczowałem, wszytko te mając nadzieje dalszego skutku chęci i przyjaźni w. mci ku nam wszystkim aequo animo przyjmuję. Co się dotyczy drugiego punktu listu w. mci, żeby skromnie postępowali sobie ich mc. pp. obywatele, ex paraa scintilla, jakoś to w. m. w liście swoim napisać raczył, prudenter orcatur incenduem, nie może być większą skromność nad tę, że wsycy, patrząc tylko na ojczyste dymy, oczekiwamy subsidio przy brzegu ojczystej ziemi naszej, powrotu wysłanej bracy z sejmiku do w. mci, jako i do sługi j. k. mci przysłego hetmana j. k. mci Wojska Zaporowskiego i do brata naszego et concinem tegoż w/ojewo/dztwa, czas nas braciej swojej użalić się i poprzysiężonym od w. mci pactom czynić dosić, które się w tych trzech punktach zawierają.

Pierwszy, że mają być kozacy po Korostesiow. Drugi, że z dalszych włości wolno wynieść, chcącego być w rejestrze, mają zostawać w poddaństwie z zamku j. k. mci, a w dobrach naszych dziedzicznych zwykłym naszym posłuszeństwie. My tedy gotowi zachować się według tego postanowienia i kto wprosi się do rejestra, niech zdrowi będą kozakami, a my też niech w domach naszych będziemy, już i sami poddani nasi gómą się do nas, tilko co którzy życzą sobie być kozakami, mieszają wszystko, tak ja tedy środek w. mci, m. mciwemu panu, ponieważ chciał mie mieć P/an/ Bóg w tym nieszczęsnym zamieszaniu mediatorem, podają: racz w. m. wysłać uniwersały swoje, aby ci wszyscy, którzy chcą do Woj ska, każdego z nas podali w rejestr z podpisem ręki sotnika albo otomana w każdej majątności, a my nic do tych należec nie będziemy, aż w. mc. swoją revisia skończysz. Który zmieści się w rejestrze wojskowym, ten ze wszystką majątności moją niech idzie, który też nie zmieści się, a zechce zostać panem, niech zdrów zostaje, pan każdy w swojej majątności nie tylko nie będzie przeszkoda tej revisiej, a że i owszem pomocnym będzie, bo poddanych

więcej mieć zechce, będzie się z nimi zaścił i miłością swoją do siebie pociagnie, a kto się już właśnie uda na to, aby był kozakiem, ten do w. mci uda się i z mniejszą pracą to sporządzenie rejestru przyjdzie w. mci, aże żeby my, patrząc na nasze majątności, gdy już pokój stanął, nie byli wolni do nich przyjechać, cożby to za pokój i za zgoda była, byłby to żal większy, co wszystko tam w. mc, jako baczny i rozsądny, racz uważać. Zima następuje, każdy na swoich popieliskach rozegrać się, więc i sama pewność pokoju tego nie może mieć lepszego zakładu, jako gdy już w domu swoim, koždy się chce. Dla Boga, nie daj tedy w. m., m. m. pan, mołestować k. j. mci tym, co się postanowiło, to się niech iści /?/. Chcieli ich m. wszyscy słać do k. j. mci z tym, że do domów swoich nie mają wolnego przyjazdu, aże ja zatrzymał na sobie i czekam łaskawego od w. mci, że kożdemu dom miły po tej dwuletniej kłotniej, koždy będzie umiał skromnie się zachować i przychęcić poddanych do siebie, tylko w. m. racz wydać uniwersały swe, aby po miejscu opisane w pactach wszyscy wychodzili, kto chce bydź kozakiem, do miast i włości ukrajinnych, a kto chce zostawać, aby p. swemu posłusznym uostawał, a żeby nie ważył się żadnej chorągwie podnosić i kup zbierać pod karaniem wojskowym, obaczysz w. m., m. mci pan i przyjaciel, że i pacta postanowione będą w skutku i nastąpi dawna zgoda i miłość i w. m. tej pracy rejestru sporządzisz. Nic tedy nie wątpiac, że już otrzymany od w. mci, co sama słusność każe. Co się zaś dotyczy dóbr naszych, które w opisie sa tym, gdzie kozacy bydź mają i na to sposób łatwy: racz w. mc, mój mcypan, dopuścić starostom i podstarościm naszym ościeć na miescach swoich, będą czekać rejestru sporządzenia, kogo w. mc. w registr wpisze, ten będzie kozakiem; kto nie będzie wpisany, ten zostanie przy zamku i panu; tak od wieku bywało, czemuż i teraz nie ma bydź /?/ wzdyc /?/ dla Boga jeden sługa, który będzie podstarościm, w królewskczyźnie albo w dziedzictwie starostą nic nie przeszkodzi. A przecie proventa już się znaczna i będzie znać, że już mir i zgoda, iż się z niego cieszymy. Aże kiedy ja, wojewoda kijowski, i już zgoda, a zamek k. mci pustuje po-staremu i nie masz tam mego podwojewodzego, a nie będę tam miał żadnej władzę i prowentu, coż by to za zgoda? Ongi byli u mnie mieszczanie kijowscy, miasto raty przynieśli mi pięć czerwonych. Spasy Boh i toje jest, z czym w/ojewo/dzie na sejm jechać, tak mowi ruć nasza, prawdę mówiac, jednego się Boga bać, jako ja tedy lubo z moja innoedia /?/, mówię tu, co mi każe prawda i sumienie na stronę w. mci i Wojska wszystkiego, tak i w. mc, mój mcy pan, toż co mi prawda każe, iż patrzają, za to się nie urazić w. mc do mnie, jeśli mir, tedy ma bydź mir, koždy przy swoim zostawać i gotowa będzie approbata pokoju. Więc i to jeszcze namienię w. mci za rzecz słusna. Rozumiem sposób sporządzenia rejestru, racz w. mci uczynić dla prętkiego ułatwienia głowy swej taky. Żeby zacząć od głowy, ponieważ przyczynienie wojska ma bydź, tedy pierwiej go przyczyniamy w Ukrainie, a potym dobywać włości, bo inaczej, począwszy od włości, pomieszało by się i miał byś w. mc. trudność, aże tak sie ta rzecz zacząć musi od horodow Ukrainy: gdzie było tysiąc kozaków, tam napiszą tyło dwoje albo troje, dopiero porozimieć w. mc. raczysz, wiele dobierać z włości, a do tego i Wojsku wszystkiemu miłey i nam to będzie, gdy w. mc, mój mci pan, tam, gdzie sama natura kozaków mieć chciała, dasz jako najwięcej, aż włości odleglejszej przybierać będziesz za jedną godzinę na jednej papieru karcie; gdyby mi przyszło wiedzieć, jabym ten sposób pomiarkowaniu w. mci., m. mciwemu panu, pokazał, a zatym, niżeli sejm nastąpi, wszystko by się to skończyło i posłowie w. mci przyjachaliby do j. k. mci, pana naszego młwego, i Rzeczyptej ze wszystkim i zaraz by też odnieśli swoje ukontentowanie, dla tego ja chciał z wcia pilnie się widzie i teraz życzę, abym o wszystkim dobrym i słusznym sporządzeniem tego wszystkiego rozmówiwszy się, powrócił na początek sejmu do j. k. mci, p. mego młwego, i tak usłużył do końca w zgodzie i pokojowi ś, przypominam i to w. mci, iż według pact potrzeba, żeby j. m. ks. ociec metropolita na sejm zjechał, gdzie ja, jako syn cerkwi Bożej, będę służył w tym, żeby całość nasza obwarowana była już skutecznie, to ja tedy wszystko, co należy do utwierzenia pokoju z powinności mojej w. mci, m. mciwemu p., deklarowawszy, powtarzam, iż tego potrzeba trojga: obywatelom dać do domów przyjazd i naszym starostom i podstarościm, Wojsko w registr sporządzić i j. mci ojca metropolitę na sejm i posły wyprawić, to będzie wszystko dobrze. A czwarta jest rzecz można, ze mną się

widzieć do Żytomierza, jabym zbieżał do w. mci łekko, w. mc do mnie i tam byśmy z sobą o wszystkim się rozmówili, tylkoby potrzeba to najdałej za pułtory niedziele uczynić, bo do sejmu tylko 4 niedziele, a mają dwie niedzieli drogi na sejm. A co w. mc pisać do mnie raczysz, jakoby mieli wojska zbliżyć się kazać mimo pacta postanowione, to jest niesłusznie udanie j. k. mci, p. mój młwy, jako tego pewien jest, iż w. mc. według przysięgi swojej jednym sługaj. k. mci zostajesz, tak słowa swego pańskiego w. mc, dotrzymać gotów i jeśli w czym trudność była, w tym się znosić będzie, jako z wiernym sługą i poddanym swym i o wojnie nie myśli, jako to swą pańską powagą i zdrowia odwagę uspokoił; tak chcę trzymać i wszystka Rzpta; w. mc, żadnym płochym wieściem, nie dawaj wiary, tylko sam bądź statecznym i wiernym, z tym tedy wszystkim posyłam do w. mci, m. mciwego pana i przyjaciela, i proszę, żeby miał respons dniem i nocą i żeby mógł z w. mcią congregi, niżeli na sejm powracać mi przyjdzie, a za bracia moją ich mciam pp. obywatelami proszę, którzy czekają na posłów swych powrót. A ja gwoli nim tu zostawam. Racz w. mc. pokazać chci swoje, żeby wszyscy bezpiecznie do domów swoich jachali i ja żeby do Kijowa i inszych zamków j. k. mci, nad którymi przełożonym jestem, żeby powrócił. Podstarościch także i ich mc drudzy. To będzie pact pierwszy znak pokoju i dla tego ja tu u wrót Kijowskiej ziemie dotąd muszę zostawać, aż w. mc. do domów braciej puścisz, i ja onym pobłogosławię, żeby do j. k. mci, p. m. młwego, powrócił w. mci wiarę poddańską zalecając i nie uskarżają się, co wszystko statecznej mojej ku w. mci przyjaźni piszę. Zalecam się jako najpilnej wzajemnej chęcy i miłości w. mci., m. młgo pana. Miedzy Zwiahałem a Niesołoną 20 8bris."

(Держархів у Кракові.-Ф. "Зібрання Піночі". - № 363 - С. 471^473. - Копія др. пол. XVIII ст.)

№4

1649. листопада 12 - Варшава. - Лист Яна Казимира, короля Речі Посполитої до гетьмана України Богдана Хмельницького

"Jan Kazimierz.

Urod/zony/ wier/nie/ nam miły!

Oddane nam pisanie wTwojej i Wojska naszego Zaporozkieg z oddaniem powinnym majestatowi naszemu poddaństwa i oświadczeniem chęci do nagrody chrześcianstwa tego cokolwiek sie przez te wojnę złego stalo.Co my wdzięcznie od w przyjmujemy i upewniamy.ze jakosmy raz w iż Wojskiem naszym Zaporoskim do łaski naszej przyjęli, tak w tejsze lasce i protectiej naszej w t z tymże Wojskiem Zaporo zkira chować statecznie i za wiernych poddanych w.m. mieć będziemywłaszcza, gdy w.m. zarabiać na tojakoż począł będziesz,aby każdy bezpiecznie w domu swym siedsieć mógł i prawdziwy pokój po tak wielkiej wojnie nastąpił. A że mamy wiadomość,iż jeszcze kozacy sa dotąd w niektórych miejscach X.L. w Lubeczu,w Starodubie,tedy zadamy po w.m., abyś im z tamtych miejsc i inszych jeśli by gdzie byli,ustąpić koniec a nie rozkazałaby we wszystki—Мр доść się stało declaracje naszej, która my według słowa naszego król/ewskiego/ wszędzie zachować rozkazaliśmy tak,aby strony w.m, nic przeciwko temu nie działo się starać się będziesz skutecznie w.t. dla łaski naszej,żyć żerny.

Zatym od P/ana/ Boga zdrowia dobrego.

W Warszawie d.12 9bra."

(Держархів у Кракові.-Ф."Архів Сангушків".-№67.-С.297.-Копіядр. пол. XVII ст. Тексту документа передує запис, зроблений копіюстом: "Responds do Chielnickiego od kroba j.m." Другий список цього листа зберігається у цьому ж рукописі на стор. 289).

№ 5

1651. до 3 жовтня. Бахчисарай?). - Лист кримського хана Іслам-Гірея III до гетьмана України Богдана Хмельницького

"Pryjaciełu mój dobry,zaporowski hetmanię!

Zdrowia dobrego życzę i pisarzowi Wyhowskiemu,pułkownikom, atamanom i wszystkiemu Wojsku Zaporowskiemu na długie czasy i nieodmiennej przyjaźń naszej,która zawsze doświadczona będzie przeciwko Wojsku Zaporowskiemu. A posyłamjako najprędzej brata mego,nuradyn sołtana i Sefer Kazy Agę i inszych agów,bejów, murzów.Dzandże baszę i wszystko wojsko,co się znałazło, napretce wam na pomoc posyłam,a sam tylko z połowica w Krymu zostaje się,które wojsko za pomocąBoża da was,co najprędzej dojdzie z końmy dobrzemi,a wzięwszy Boga na pomoc,bez żadnej postronnej pomocy i przyjaźni nieprzyjacielowi mężny odpór dawajcie,a proszę,abyś cię się tym piaństwem nie bawiłi, potężnie stawać i Boga o zwycięstwo prosić,a niemieszkanie,co sie będzie działo, przez pretkiego gońca o wszystkim,znać dawali.

Wam zyczliwy i nieodmienny przyjaciel Isłam Gierej,han wielkiej ordy krymskiej, nohajskiej, adziajskiej, budziackiej, etc, etc Wielkiej i Małej Nahaje niezliczonej pań."

(Держархів у Кракові. - Ф. "Зібрання Піночі". -№ 363. - С. 668. Копія др. пол. XVII ст. Тексту документа передує запис, зроблений копіїстом:"Copia listu od hana krymskiego do Chmielnickiego,oddanego die 3 octobr. w Bohusławiu,4 miłe przed Korsuniem,gdy jachał z Białej Cerkwi do Korsunia. 1651").

№ 6

1652. лютий.- Бахчисарай!?).- Лист кримського хана Іслам-Гірея III до гетьмана України Богдана Хмельницького

"Wielkiej ziemie krymskiej,szerokich włości budssiaskich, niezliczonych ord nahajskich,kromelskich,cerkieskich car Isłam Gerej, etc,etc.

Walecznemu rycerstwu i mężowi Bohdanowi Chmielnickiemu,hetmanowi Wojska Zaporowskiego i rzadcy wszystkim Rusi po nawiedzeniu zdrowia dobrego,którego jesteśmy wiadomi,o znaj mu jemy, i ż jakoście przez te wszystkie czasy po zniesieniu wojska polskiego pod Korsuniem, w /sz/ czerej przyjaźni i braterstwie z nami nyli i teraz jesteśmy pewni tego,że żyjecie. A że pod Beresteczkiem musieliśmy byli dla niewytryma-nia nazad z wojskiem naszym ustąpić i nic z sobą nie stanowić,a prawie zb ni z czem powrócić. Teraz chcąc tego poprawić i sławy naszej umyśliłiśmy jako najprędziej z potęgą wojsk naszych przeciwko polakom ruszyć się na wiosnę przyszła,o czym i wam dajemy znać,abyście się z nami złączylija i my z wami przed tym,gdyście tego po nas żądali namniejszej prośby nie odmawiali wam,ałe i siłamy naszymi wspieraliśmy.Słuszna tedy,abyście y wy nam wzajemnie oddali,luboście się z polakami w pokoi pod Białą Cerkwa udali,którego wam pewne nie dotrzymajajako i po Zborowskiej. A tak chciejcie przestawać na radzie naszej,nie odłączając się od nas, jako i my od was.Jeślib ście zas co przeciwnego nam od polaków wiedziel dawajcie znać o wszystkim,a teraz wojska i lud wasz miejcie pogotowiu, my się też ku wam pospieszać będziemy,a czego bedziem mogli dostać,namn j sza rzeczą z sobą się dzielić będziemy,tak j ako i wy przed tym z namy. Jeżeli będzie zaś w tej posłudze wymówić się chcieli,widzieź o tym,żeby to barzo niedobrze było,bo byśmy się na was z potęgą nasza obrocmmi i nieprzyjacielskim zwyczajem sobie z wami z niczego nie wymawiali,choćiaż za zapłata wasza i ukontemtowanem i my także o zapłacie pomyślemy,gdy się nam z tej kompaniej wymawiać nie będziecie.Zyczeni wam przy tam w długi wiek szczęśliwego zdrowia."

(Держархів у Кракові.-Ф."Зібрання Півночі".-№363.-С721. Копія др. пол. XVII ст. Другий список даного листа є у тому ж рукописі на стор.829. Тексту документа передую запис, зроблений копійстом: "Сopia listu hana krymskiego do Chmielnickiego w miesiącu lutym 163 riku ich pisanego")

№7

1652. березня 26(16). Чигирин. - Лист генерального писаря Війська Запорізького І.Виговського до переяславського підстарости Речі Посполитої

"Mnie wielce m.panie podstarości perejasławski,
mnie wielce mwy panie i bracie!

Według możności mojej postrzegam tego,aby ni w czym intratom jaśnie wielmożnego j.m.p.chorażego koronnego,meo m.p.,nie było przeszkody. A że za czestemi i gestemi uniwersałami j.m.p.hetmana Wojska j.k.m. Zaporoskiego zwykłego nie oddają posłuszeństwa,za przeszkoda niektdryc kozaków, wyrozumieć teraz w.ms.,mój m.pan,raczytysz z uniwersału tego, który przez czeladnika p.Tetere posłałem.I jeśli by połkownik nie chciał onych conigeresa captigabite /?/,któremu kazanojako najprze-dzej Ghehryna bieżec,a tym krwie niewinnej przeliwcom kazano ex nunc szyje poucinać i pomocników icłjeśliby tego nie uczynił, racz w.ms. mój m.pań,mnie uwiadomić.bo po dwa kroć do niego o to pisano,o co w.m mój m.pań,w liście swoim zmiankował,wszystko w tym uniwersale wyrażono Kwitów/??/ ani rachunków ,widzi Bóg,nie masz.Posłałem za Dniepr wszędzie czeladzi i podpiska swego,żeby mi dostali jeżeli będą,pewnie w.m. m/e/mu m.panu,nie odmowie. Teraz ,na com się mógł zbobyć, pare ogonów i dziesiątek strzał tureckich w.m.,m/e/mu m.panu,posyłam i sobola, jakiego miałem,w dalszy czas w czym mogę się w.m.,m/e/mu mc.panu, przysłużyć,chętnie rad. Tureckiego koniajeśli w.m.,m.mc.pań, każesz przedać,przedam,bo mi się kupce znaj duj ąa jeżeli ni,racz mi w.m.,m.m. pań,oznajmić.Przy tym powolne moje usługi oddaje łasce w.m.,meo m.pana.

W.m.,meo m.p.całe życzliwy brat i sługa Jan Wyhowski.

Dat z Czehryna 16 marły a/nn/o 1652."

(АГАД.-Ф."Архів Замоїських".-№2897. - С. 221.-Оригінал завірений особистим підписом І.Виговського. Друга половина листа, від слова: "Teraz" до підпису "w.m., meo..." закреслені хрест-нахрест, ймовірно адресатом.)

№ 8

1652. червня 17. -Кам'янець-Подільський. - Лист гарнізону Речі Посполитої до гетьмана України Б.Хмельницького

"Mości panie hetmanię!

Życzliwie w.n.pana z wojskiem Zaporoskim pozdrowiwszy,wiedzieć to na oko musimy, że wszystkich monarchów i kawalerów dzieFa Wszecmocnosc sprawuje Boska,choć by się kto najdzielniejszym i mężniejszym kto rozumia bez tej nic nie znaczy i nie nie może, którego zaś fortunami swemi ozdabia szczęście nie sobie,ale woli Jego świętej to przypisywać powinien. Ze te od w.m.pana odbieraniy nowinę, ze za powodem chrzescianskim Wojska chrzescianskie do rozpusty przywiedzone.nie mamy czego winszować w.w. panu.gdyż stad nieprzyjacielowi krzyża i całego chrześcianstwa sława i pociecha uczyniona,wszakże od przekłętego tatarzyna wiele chrześcianstwo

ucisku i gwałtów za przewodnictwem w.pana ucierpiana, pomiarkuj sie wiec w.w.pan sam jak potym Bogu za to odpowiesz. Wmawiasz w nas, ze my nic w Bogu. ale w torby nadzieje nasze pokładały dalekos bardzo od prawdy ostapir, mamy my światło religii nieskażonej, znamy moc i wielowładna potęgę twórcy jego, nigdysmy w wojskach naj ogromniej szych ani w niedostępnych fortcach zaufania Naszego mieć nie zwykli, ale w nieograniczonym Boskim milisieridziu ufność nasza zawsze pokładaliśmy i pokładać zawsze będziemy i prosimy go zawsze. aby On łaskawe i dobrotliwe miłosierdzie swoje nad nami pokazać raczył i aby nieprzyjaciel godzących na uszkodzenie nasze pohañbił i wstydem wiecznym nakarmił na ukaranie zuchwals i niewierności na wielkiej ku monarchom i Rzeczypospolite j. Zyczymy przy tym jednak w.w. panu tego, abys w.w.pań, który okupem krwi Chrystusowej szczyisz; się i jego wyznawasz— na wiarę chrzescianaka nie winie nie następowana od tego miasto, które jemu nic nie jest winne i żadnej do urazy przyczyny nie dało odstampil, pamiętając na to, ze jako jest Pań Bóg sprawiedliwy, tak i miłosierdny, przy tym tez nasza wojenna resztką przy niewin nosci swojej odpór dawać będzie musiała, aby się od przemocy niesprawiedliwe uwolnić mogła, oddajemy zatym w.w. panu życziwe chęci nasze.

Die 17 jun(i), z Kamieńca"

(Бібліотека Чарторийських в Кракові. - ВР. - № 147. - С. 223. - Копія кінця XVIII ст. Тексту листа передує заголовок, зроблений копійстом: "Anno 1652 d. 17jun. Respons na list Chmielnickiego z Kamieńca.").

№ 9

1655. листопада 22(12). - Озерна. - Умови українсько-кримського порозуміння

"Puncta miedzi Mechmet Gerejem, chanem tatarskim, krimskim, a Bogdanem Chmielnickim, starszim Wojska Zaporoskiego.

1-mo. Aby od tego czasu Wojska Zaporoskiego żadnego innego nie znał za pana swego jeno Jana Kazimierza, króla na ten czas polskiego i jego successorow, którzy na thronie polskim następować będą.

2-do. Aby moskiewskiej factiej i ligi tej zarazem odstąpił i Moskwę przy sobie będące, wydał chanowi jeo mści.

3-tio. Aby dawnemi zwyczajami, prawami, wolnościami zdawna od królów polskich nadanemi, contentował się.

4-to. Regestrowego wojska nie ma byдз więcej nad 6000 i to, aby było przepłетени z piechota polska albo węgierskiej.

5-to. Z żadnemi postronnemi pany, aby nigdy żadnej ligi i żadnego związku nie czynił bez dozwolenia króla jeo m. polskiego i Rptej.

6-to. Aby z Wojskiem Zaporoskim zaraz przez ziemie jeo m. poszedł zносить tego, którego teraz sobie połaci za króla obrali."

(БПАН. - ВР. - № 1062. - Арк. 136. - Тогочасна копія).

№ 10

1656. січня 21(11). - Чигирин. - Лист генерального писаря Війська Запорізького І.Виговського до шведського короля Карла X Густава

"Serenissime rex suecoram, d/omi/ne, d/omi/ne mihi plurimu observandissime!

Exallatis literis serenissimae vrae repiae maiestatis mihi 3 January redditis gratiam magnificentissima favoregem serenissimae vrae reg. maies.ergame singularem liberti animo suma cum letitia cocepi, pro tan to fa vore ex elementia vrae regine maies. advitar indies obsequia mea ex studium maius exhibere,ut augmenta regni maiora vra regia maiestas habent, quod fidelissime vra regiae maiestati exepito, nunc certam sereniss vram regiami naiestatem facio de acuiterna fraternitate illustrissimi chan. crimensi inito cum illustrissimo d/omi/no duce Militum Zaporoviom quae fratemitas ex utraqparte iuramento confirmata ex in aeternam stabilis firmag futura destinata legationem per reverendum abbatem Danielelem ad illustrissimu Vnum Ducem Zaporovien.fotumq.exercitum Zaporo viensem ,mulibenti a/nn/o audissime salvum veturum excipere parati sumus,per quem uberiora exiatissima de omni serenissima Vmae R. maies.significare constituimquam nunc me pristiro cum studio ex obsequis paratissimis ad oc nutum Vrae regiae maies.quam diligentissime comendo.

Datum Czehirini die 11 January a/nn/o 1656.

Serenissimae Vrae regni maiestati obsequaentissimum seruq.

Joannes Wyhowski, general notar. exen. Zapor."

(Бібліотека Чарторийських у Кракові. - ВР. - № 402. - С. 95. - Автограф, завірений особистою печаткою І.Виговського. Адреса: "Serenissimo Carolo Gustavo, Dei gratis Suecorum, Gothorum, Vandalorum regi, magno principi Finlandiae duci Esthonia, Carelia, Brehmae, Verdae, Stetini, Pomeraniae, Cassubiae et Vandaliae, principi Rugiae, domino Ingriae et Vissmariae, nec non comiti palatino Rheni, Bavariae, Iulacia Cliviae et Montium Duci etc, d/omi/no mihi plurimu observandissimo").

№ 11

1656. лютого 11/1. - Чигирин. - Лист генерального писаря Війська Запорізького І.Виговського до К.Гродзицького. командуючого львівським гарнізоном Речі Посполитої

"Mnie wielce mości panie Grodzicki, mój mości panie i bracie!

Wielce ukontentowany j.mc pan hetman i wszyscy półkownicy zostali, wiedząc o tym, że w.m.pan przy słowie swoim stoisz, jakoś przyobiecał, gdy jeszcze wojska pod Lwowem stały i dalej affektuję jeo m.p.hetmana, żebyś m.pan przy tymże słowie obiecany stał i tej fortecy, w ktorey w.pan zostajesz, nikomu nie poddawał. Co strony przyjaźni i braterstwa z chanem j.mcia, które j.ms pan hetman i wszystko Wojsko zawzięło i z obu stron przysięgaj est stwierdzone, to nie dla jakiej inszej przyczyny, zęby na jaką stronę zmiierzali, ale zszedłszy się według pierwszego postanowienia, tak i tera postanowili i ktoby miał Wojsku Zaporowskiemu być nieprzyjacielem, ten i chanowi j.mci nieprzyjacielem będzie, i bez rady j.mc pana hetmana j.mśc p.chan niegdzie sienie ruszy z wojskami swemi, ale tam pójdzie, gdzie sie Wojsko Zaporoskie ruszy. Co tez w.m.pan wzmiankujesz o królu j.mc Kazimirzu, żebyśmy onego na stolice posadzili, a my żadnej pewności i postanowienia nie

mamy i przez j.mc pana Lubowieckiego o wszystkim do króla j.mc, tak przez listy, jako i przez ustną relacją, daliśmy respons i znowu, jako najprzedzej od króla j.mci na każdą rzecz spodziewaliśmy się repliki, a do tych czas żadnej wiadomości nie mamy i pan Lubiński nie tak się był przyobiecał, który do tego czasu we Lwowie zostaje; trudno tedy wojska ruszać, nie postanowiwszy nic pewnego i statecznego, żeby na potomne czasy dobrze było, a Wojsko j.m.pana hetmana, nie da się uwieść, nie postanowowszy pewnego, co i statecznego; trzeba tego, żebyśmy wiedzieli na czym ich m.m. panowie koronni i insze stany przestawać zechcą, a na czym my przestaniemy. Zaczynam w.m.pan, jako uważny i znaczny kawaler i wysokiego rozumu człowiek, zostając tam między różnymi stanami, tak duchownymi, jako i świeckimi, racz to wszystkim referować, bo duchowni tak zechcą, a szlachta inaczej, a pospólstwo także inaczej, a postanowiwszy co pewnego, to w ten czas, raczcie o wszystkim j.mc panu hetmanowi i Wojsku, tak też i mnie, obwieście, tamże i ich m. panowie hetmani koronni zostają, łatwo się z nimi we wszystkim znosić; strony szwedów nie rozumiemy, żeby oni nad pakta postanowione, tu na tej stronie Wisły, mieli pustoszyć i daleko armatę promovere, chybaby to z poduszczenia samych że tych panów, którzy tam się do szwedów przedali, czynnie mieli. Listy dyrygowane od króla j.mci i od w.m.,m.m.p., oddane nam przed pana Theodozego, mieszczanina Iwowskiego, z których o wielkiej przyjaźni wyrozumieiliśmy. P.Baykazeo musieliśmy trochę zabawić, dla różnych przyczyn, który żeby wziął zupełną o wszystkim relacją, gdyż i sam przypatrył się tu będąc, jak z różnych stron, tak z Wieger z Wołoch i od chana j.mci mał nie co dzień posły przychodzą, rozumiem, że cokołwiek o nas ma in commissis, rzetelnie to w.m.opowie. Także i p.Hołub, który od ich m.m.panów hetmanów koronnych był u nas w poselstwie, może, co widział i słyszał, opowiedzieć w.m.,m.m.p.; a żeby teraz wojska ruszyć, jest bardzo trudna dla różnych przyczyn, możesz to i w.pan wysokim rozsądkiem swoim uwarzyć, że co zostało trochę bidnej i złupionej szlachty i inszych stanów, tedy do ostatku złupione musieli być i żywności by nie mieli, a jeżeliby co miało być, to chzba wiosna pokaże, teraz musi zimą Wojsko odpoczywać, a Wojsko nasze zawsze gotowe, nie trzeba się jemu wiele gotować. Proszę o wszystkim w.m.pana racz wiadomość przesyłać. Przy tym powolne służby moje pilno załecam łasce i przyjaźni w.m.pana d(obrodzie)ja.

W.m.m.pana cale życzliwy brat i sługa Jan Wyhowski.

Dan z Czehiryna die 1 februarii 1656 anno.

Doszła nas wiadomość, że już i panowie Sapiechowie i Litwa królowi j.mc.szwedzkiemu poddali się i uniwersał do Siewirskich narodów rozsyłają, rozumiem, że komu poddawać, przynajmniej dajcie nam znać."

(Бібліотека Чарторийських у Кракові. - Відділ рукописів. - № 151. - С 672. - Копія кінця XVIII ст. Адреса: "Мnie wielce mściwemu p.i. bratuj.mci p.Krzystofowi Grodzickiemu, generałowi artylerji i gubernatorowi lwowskiemu." Тексту документа передує заголовок, зроблений копіюстом: "1656, d. 1 febrarij. Exorig. arch. St-Aug.regis.")

№ 12

1654. травня 17. - Сокаль. - Лист сенатора Речі Посполитої до гетьмана України Б.Хмельницького

"Jaśnie wielmożny mości p.hetmanie Wojsk Zaporoskich,
mnie wielce mci panie i przyjacielu!

Za powróceniem j.mci p.pisarza łuckiego do nas, functi legatione publica od jeo k.mci i Rzptej do w.m.m.p., jako w tym wielkie censemus i prawie religiose obserwujemy dobrodziejstwo Boskie, że nam dulce nomen pacis, wprowadza do ojczyzny naszej, tak w.m.m.pan imitatorowi święte dzieło Boskie, które iungit et sociat jedne członki i serca z dawności naszych dicata sobie, podziękować intymie imieniem naszym i Wojska wszystkiego persuasu w kołę naszym, że z tymi ich m.m.pp. senatorzy, który prut na ten

czas z nami uostają, debite et non incogruī fecimus. Co oświadczać, puro candore w.m.,m.p. życzymy uprzejmie, aby to wszystko eo suximus suaniter z relacjey j.m.p. mogło adollescere prędzej. Dziękujemy nie mniej i za to, że w.m.p. tanto affectu posła j.k.mci przyjąwszy, położył testimorum na nim, kogo praeferunt w osobie swój ej. Quid desperandum o dalszym terminie, et de lumine ipso solis mttu pańskiego j.k.mci, że w.m.p. całaku niemu concepcioti /?/ życzliwość, gdy na radios jego miłe pogładałeś. Jako tedy inclinacją w.m.p. do nas habemus ratam, tak animum Rptej i Wojska testamentum /?/ proclivem zupełnie do tego i niebo samo ad decernendam veritatem bierzemy sobia, et ad ulciscendam, za najpirwsze judicium, iż szczyrą confidentią idsemy i vota nasze prosegulmur /?/ do jednostajnej z w.m.p. przyjaźni naszej. Komu Wojsko Zaporoskie reunitum z nami przyjacielem będę, z kim adversa sentire zechce za directia. zechce za directia w.m.p., w ten i my sucure i unice cel uderzemy. O to tylko prosimy pilnie, zęby ztad żadna diffidentia i scrupulosae opinienes z niechętnych jakich conceptow nie znachodzili, zesmy tu na ten tydzień dla spocznienia wojska wciagneni. Securitatem jednak (?) wszelaka scisle manu tenendo, aby żadne, strzeż Boże, okazye do differentiej miedzy nami amplius nie wchodziły. O czym sie przez nasze pisanie z panem Orkuszką, pułkownikom w.m. pana, straż incursonum trzymającym znieśliśmy. Ale i tu consistentiej naszej parva bardzo mora, gdyż ku j.k.mci przychodzącym juz ku Wisie z posiłkami cesarza jeo mci **postąpić** musimy. Co w.m.p. plena mente i militari virtute przy senatorskim słowie naszym, które observant non ad umbrat przerzeczenie zawsze swoje, exponowawszy, oświadczamy item, zasmy sa cale i constanter addieti inte(n)tiej w.m.p. zdawna et multoties porzadanej od nas. Uprzejmie zatym służby nasze zalecamy życzliwemu affectowi i lasce w.m.p.

W Sokalu d. 17 maja 1657.

W.m.naszego mlciwego p. uprzejmie życzliwy życzliwy przyjaciel."

(Бібліотека Чарторийських у Кракові. - Відділ рукописів. - № 402. - С 197. - Копія.).

№ 13

1657. липня 19(9). - Чигирин. - Лист генерального писаря Війська Запорізького І.Виговського до волинського каштеляна Речі Посполитої С. К.Беневського

"Wielmożny m.panie kasztelanie wołyński!

Moj mśc.panie i bracie!

Nie zwykłem w słowach moich niestatkować, zwłaszcza komu się z moja**obowiąże** przyjaźnią. Dla tegoż osobliwy **mają** zadatku z w.m.,m.panem, respekt i słowa przyrzeczonego o zachowanie braterstwa, ratione onemu zawsze, iłe mogę, sprzyjam. Nie masz tedy, coby miało trudne /?/ drogę w.m.,m.m.pana, na którą się j.k.mści swoją **obowiązać** ochotą. Owszem taką masz w.m.,m.m.pan, bezpiecznie perfuere na moja poradę, że i dostatecznie, dali Bóg, o rzeczach sobie, z których z j.m.p.hetmanem rozmowas /?/ i zdrowo, ponieważ do ojczyzny bez wszelkiego przenagabania, siła by się rzeczy pożytecznych wscierać musiało czasem /?/, gdybykolwiek nie umiał rozsądkiem upriatać trudności i postrachów, które, że w.m.,m.m.pana, jako człowieka statku i serca męskiego non dominant, jako pewien, tak radzę, **abyś** remotis omnibus ludzi pewnych fabulis i jako najspieszniej chciał constitutu auslerareiter, nie **dając** do myśli swoich, żadnych distraction przystemku. Uznasz w.m.,m.m.pan, że i dobrze gościwszy ucieśnie będziesz expediowany, nie tak, jako zli ludzie, nie życząc nam ni u kogo dobrej reputacy. Oddaje się zatym łasce w.m.,m.m.pana.

Dan w Czyhirinie d. 9 juli anno 1657.

W.m.,m.m.pana, całe życzliwy brat i sługa Jan Wyhowski."

(АГАД. - Ф. "Архів Радзивіллів". - Відд. II. - Кн. 20. - С. 21. - Оригінал(?)).

№ 14

**1660. травень (?). - Варшава. - Декларація посольства гетьмана України
І.Виговського на сеймі Речі Посполитої**

"My, niżej podpisani posłowie wielcy od jaśnie wielmożnego jeo mści pana Jana Wyhowsiego, wojewody kijowskiego, hetmana Wojska i narodu ruskiego, na sejm do jeo kro³ewskiej/ mści, pana naszego młweo, i wszystkie Rzptej zesłani, dajemy te naszą assecuratią ad archivum regni, iż Wojska Zaporozkiego ma być liczba sześćdziesiąt tysięcy. Tedy się to uczyniło od instantion plebis, aby się czerń kozacka nie mieszała, ałe się temi przywiłejami, by namniej nie deroguje declaratii jaśnie wielmożnego jeo mści pana hetmana Wojsk Zaporozkiech, przy comissy pod Hadiaczem danej i owszem taż declaratia jako jest opisana reservatur insuo robore.

Konszanty Wyhowski, pułkownik jeo k.m. /?/."

(Бібліотека Чарторийських у Кракові. - ВР. - 402. - С.357-360. - Оригінал (?). - Записи на звороті: "Declaratia poslow wielkich od j.m.pana w/ojewo/dy kijowskiego na sejm anni 1660 wysianych z strony Wojska 60 000 liczby Zaporozkiego ad archivum regni dana", "Albo raczej assecuratią", "N35. Inductum."/.

Додатки:

№ 1

1656, вересня 20. - Берестя-Литовське. - Лист віденського воєводи Павла Сапіги до обивателів Пинського повіту

"Wielmożny mściwi panowie, obywatęle powiatu Pińskiego, moi wielce mści panowie i bracia!

Nic ja tern nie wątpię, że w.m.,m.m.panowie, daliście wiedzieć ich mściom pp.comissarzom j.k.m. o tych zabiegach i najazdach ludzi kozackich, ponieważ a patrocinio cara moskiewskiego pendet to wojsko z hetmanem swoim, a zatym i kozacy powinni integritatem armistity postrzegać; owli nie zawadzi i to, że w.m.,m.m.panowie, capacem functy tej znajdziecie, które poszłam, przypominając mu declaratie jego, że nie ma i /?/ zabiegów pozwałać w granice wdztwa Brzeskiego. Piszę i do pułkownika Brujaki, żeby aby się pospieszył z responsem i żeby nic więcej z niego kozacy wiedzieć mogli, niżeli sam od nich przyniesie. Azali też i commissia hilew /?/ przy łasce Bożej parturiet nam co dobrego, a w.m.,m.m.panów, wielce proszę: majcie na szlakach swoich wiadomości od Styra i od Owrucza, ażebym ja miał wczesne przestrogi i jakie będzie mógł być remedium incidentia /?/ w.m.,m.m.panów, securitati in quantum być może, abym prospicire mógł. Łansce się zatym w.m.,m.m.panów, pilno oddaję.

Z Brześcia 20 sept. 1656.

W.mciow moich mści panów zyczliwy brat i powolny sługa Paweł Sapieha, Wojewoda /wił/ eński/,m.p."

(БПАН. - ВР. -№ 6121 - С11-12. - Оригінал, підписаний особисто П.Сапігою. Адреса: "Wielmożnym ich mściom panom obywatelom powiatu Pińskiego, moim mściwym panom i braci pilno". Запис на звороті іншою рукою того ж часу: "Anno 1656 20 sept. Pisz jeo m.p.hetman, aby posłów z listy... "/*

* Незначний фрагмент тексту не прочитується.

№ 2

1657, квітня 16. - Табір під Завихвостом. - Лист Юрія Немирича, підкоморія київського до князя Яна Замойського, коронного підчашого Речі Посполитої

"Jako przed tym kroi j.mc swedzki, pan moj miłościwy, wdzięcznie to przyjmował, cos w.m.,m.m.pan, ludzkości swej oswiadczałj. Mci panu Witemberkowi, hetmanowij.k.mci i inszym w Zamościu osadzonym officerom, tak oświadcza, to i teraz przez mnie w.m.,m.m.panu, abyś nie czekając zbliżenia do majątności swoich wojsk swedzkich, węgierskich, kozackich, wołoskich, multanskich, chciał jako najprędzej akordowac, zabiegając zgubie swej i majątności swoich ostatniemu, które następuje, złemu. Doznałeś w.m.,m.m.pan, tego, ze ochronione były majeznosci w.m.,m.m.pana, od wojsk j.k.mosci, który jako umie w dobrym porządku i dyscyplinie wojsko swoje zachować, tak ledwo sensible było od tegoż wojska króla j .mci, damaum /?/ majątnościom około Zamojscia będącym. Lecz teraz, iz różne narody w różnych wojskach juz następują, za zbliżeniem sie ich, co w.m.,m.m.pan, obiecowac sobie możesz, podaje do uwagi w.m.,m.m.pan, zwłaszcza, iz i kroi j.mci Kazimierz jest extra regnum, jako mamy wiadomość i wojsko polskie nie śmie pola stawie i nie może zkad i spes subsidi nulla. Zaczyn sam rozum to radzi, abyś w.m. ,m.m.pan, i zdrowia swego i fortun swych nie chciał odważyć tam, gdzie przegrana z Boskiej dyspozycyi pewna, ale zebys raczej i sam nie gardził ta laska j.k.mosci i ktokolwiek, lubo w Zamościu, lubo w okolicy zostaje stanu szlacheckiego, abyś w.m.,m.m.pan, powodem byc racyl do tego. Zęby ten prawie ostatek Polski, małżonki i paniński szan przy uczciwości, niewinne dziatki jako latorośli Rzeczypospolitej przy zdrowiu, a wszystkie ojczyznę przy prawach i swobodach zachowali. A jako kroi j.mc.,pan moj miłościwy, tak i ksiazej.mc siedmiogrodzki, cokolwiek przyrzeka, pewnie w.m.,m.m.panu i inszym ich mciom dotrzymają pańskiego słowa swego. Oddaje sie zatym lasce w.m.,m.m.pana. W obozie pod Zawichwostem die 16 aprilis 1657.

Jerzy Niemierzyc, podkomorzy kijowski, starosta owrucki, general -major."

(Бібліотека Чарторийських у Кракові. - ВР. - N150. - С. 59-60. - Копія кінця XVIII ст. Тексту документів передує заголовок, зроблений копіїстом: "1654, d. 16 aprilis. Kopia listu j.mci pana Niemierzycza, podkomorzego kijowskiego, do j.mci pana Zamojskiego, podczaszego. koronnego.")

Yuriy Mytsyk

FROM THE DIPLOMATIC DOCUMENTATION OF B.HMELNITSKY AND I.VIGOVSKY

This article is dedicated to the publicative problem of Ukrainian hetmans' documental corpus of B.Hmelnitskiy and I.Vigovskiy, contents unknown corespondention of these persons, thire status among others documental sources.